

Centrum Badania Opinii Społecznej

ul. ŻURAWIA 4 skr. pt. 24 00-955 WARSZAWA 15

SEKRETARIAT: 28-37-04
ZESPÓŁ REALIZACJI BADAŃ: 40-56-41
TELEFON DYŻURNY: 21-34-34

KS/109/1/85

Warszawa, marzec 1985 r.

WIEDZA I OPINIE NIEKTÓRYCH GRUP SPOŁECZNO-ZAWODOWYCH O ZJAWISKACH I PROCESACH GOSPODARCZYCH

/wybrane problemy/

Zespół Badań
Komunikowania Społecznego

1. Wprowadzenie

Jesienią 1984 roku Centrum Badania Opinii Społecznej podjęło prace nad określeniem udziału środków masowego komunikowania w kształtowaniu wiedzy ekonomicznej społeczeństwa i postaw wobec najważniejszych zjawisk i procesów gospodarczych. Program tych prac zakłada m.in. przeprowadzenie eksperymentu naturalnego, polegającego na objęciu oddziaływaniem edukacyjno-propagandowym załogi jednego z wielkich zakładów przemysłowych za pośrednictwem środków przekazu pozostających w jego dyspozycji, głównie radiowęzła i gazety zakładowej. Załoga drugiego, podobnego zakładu ma stanowić grupę kontrolną. Pomiar wiedzy ekonomicznej oraz postaw w obu zakładach przed i po akcji edukacyjno-propagandowej pozwoli na wiarygodne określenie faktycznego wpływu, jaki wywierają na nie tego typu oddziaływania.

Dla przygotowania takiej akcji, jak i w ogóle przesądzenia o celowości i możliwości jej przeprowadzenia niezbędna jest, choćby najbardziej ogólna, diagnoza stanu świadomości ekonomicznej zarówno adresatów owych oddziaływań, jak i grup społeczno-zawodowych, które ją kształtują.

Pierwszy etap badań, jakie w związku z tym przeprowadzono w okresie 4-20 luty 1985, dotyczył m.in.:

1/ oceny środków masowego komunikowania /głównie telewizji, radia oraz prasy centralnej i terenowej/ jak też środków przekazu na terenie zakładu pracy jako źródeł informacji o reformie gospodarczej i Centralnym Planie Rocznym;

2/ znajomości i oceny głównych założeń reformy gospodarczej i CPR;

3/ sposobu oceniania możliwości rozwoju gospodarczego Polski i postrzegania uwarunkowań tego rozwoju.

W takim też porządku będą w niniejszym opracowaniu skrótkowo prezentowane wyniki badań. Szersze informacje na ten temat zawierają załączone tabele.

Relacjonowane badania, przeprowadzone metodą wywiadu opartego na szczegółowym kwestionariuszu, objęły: 400-osobową próbę

robotników bezpośrednio i pośrednio produkcyjnych, w tym 150 z Huty im. Lenina w Krakowie /H/, 150 ze Stoczni im. Lenina w Gdańsku /S/; 100 z łódzkich i bielskich zakładów zatrudniających mniej niż 5 tys. pracowników /I/; 60-osobową próbę pracowników dozoru technicznego Huty i Stoczni /DT/, 40-osobową próbę szeregowych pracowników administracji zakładowej Huty i Stoczni /A/. Wymienione kategorie badanych osób były traktowane jako odbiorcy treści przekazywanych w ramach edukacji ekonomicznej społeczeństwa. Ponadto badaniami objęto trzy 100-osobowe próby, proporcjonalnie dobrane z terenu dziesięciu województw /Gdańsk, Poznań, Warszawa, Łódź, Tarnobrzeg, Rzeszów, Kraków, Bielsko-Biała, Katowice, Wrocław/: tzw. decydentów - funkcjonariuszy partyjnych, administracji państwowej i życia gospodarczego, odpowiedzialnych za problematykę ekonomiczną /D/; nadawców - dziennikarzy TVP, PR, prasy centralnej, terenowej i zakładowej zajmujących się problematyką ekonomiczną /N/; ekspertów - niezależnych, wyróżniających się aktywnością twórców koncepcji ekonomicznych, modeli rozwoju gospodarczego, autorów bardziej znanych, szczegółowych rozwiązań zagadnień ekonomicznych /E/.

2. Ogólne omówienie wyników badań

Pierwsza część niniejszego opracowania skrótowo prezentuje analizę postrzegania i ocen środków masowego komunikowania jako źródeł informacji na tematy ekonomiczne, w tym zwłaszcza takie, jak reforma gospodarcza i Centralny Plan Roczny.

Analiza uzyskanych wyników ukazuje ogromne różnice pod tym względem pomiędzy poszczególnymi grupami badanych osób. Największe dotyczą robotników i decydentów, nadawców i ekspertów. Zróżnicowanie to jest spowodowane przede wszystkim faktem nader nikłego zainteresowania robotników reformą i CPR /brak zainteresowania i jakiegokolwiek wiedzy na ten temat deklaruje 60-96% badanych/. Ci nieliczni, którzy potrafią wymienić jakiegokolwiek

¹ Od szczebla wicewojewody i sekretarza ds. ekonomicznych komitetu wojewódzkiego PZPR do naczelnika gminy i sekretarza komitetu gminnego PZPR.

założenia reformy lub CPR, najczęściej wskazują zasadę "trzy razy S".

Jak można się było spodziewać, dużo większą znajomość reformy i CPR wykazują eksperci, nadawcy i - szczególnie - decydenci. Najczęściej wymieniane przez nich założenia reformy to: "trzy razy S", wprowadzenie mechanizmów rynkowych, decentralizacja zarządzania i planowania oraz powiązanie płacy z pracą i poziomem produkcji, w przypadku zaś CPR - wzrost produkcji i dochodu narodowego oraz przywrócenie równowagi rynkowej i zniesienie reglamentacji. Natomiast wyjątkową wręcz "pstrokacizną" charakteryzują się opinie badanych grup robotników o szansach realizacji poszczególnych założeń reformy i CPR.

Niewielkiej wiedzy o reformie i CPR i ogromnemu rozproszeniu poglądów towarzyszą - szczególnie wśród robotników - znikome zainteresowanie informacjami w tym zakresie przekazywanymi przez środki masowego komunikowania oraz niska ich ocena ze strony tych, którzy je postrzegają w poszczególnych mediach; dotyczy to przede wszystkim informacji przekazywanych na terenie zakładów pracy /średnia ocen wystawianych przez robotników w szkolnej skali zniża się w tym przypadku do wartości 2,6/.

Możemy zatem stwierdzić, że tak ważny - z punktu widzenia dokonujących się w naszym życiu gospodarczym przemian - element składowy świadomości ekonomicznej społeczeństwa, jakim jest wiedza o reformie gospodarczej i aktualnym CPR, u adresatów oddziaływań edukacyjno-propagandowych - robotników występuje w postaci szczątkowej bądź też nie ma go wręcz w ogóle.

Tak więc niski stan wiedzy i brak zainteresowania omawianą problematyką ze strony adresatów oddziaływań edukacyjno-propagandowych oraz ich mało przychylny stosunek do tych oddziaływań należy uznać za istotną barierę efektywności edukacji ekonomicznej społeczeństwa realizowanej za pośrednictwem środków masowego komunikowania. Bariere tę wydatnie powiększają różnice w sposobie postrzegania i obrazie świata zjawisk i procesów gospodarczych

występujące zarówno pomiędzy grupami społeczno-zawodowymi, jak też w obrębie tych grup, będących z jednej strony adresatami oddziaływań, z drugiej zaś - ich autorami i realizatorami. Interesujący przyczynek do tej kwestii stanowi także fakt, że co czwarty nadawca, a więc dziennikarz TV, PR, prasy centralnej, terenowej czy zakładowej zawodowo zajmujący się informowaniem i komentowaniem zagadnień ekonomicznych oświadcza wprost, że nie zna żadnych założeń i/lub w ogóle nie interesuje się aktualnym Centralnym Planem Rocznym!

Sposób postrzegania zjawisk i procesów gospodarczych oraz ogólna wizja ich świata charakterystyczne dla decydentów, nadawców i ekspertów pod wieloma względami nie przystają do optyki cechującej grupy robotników lub wręcz rozmiągają się z nią. Dotyczy to zarówno oceny perspektyw rozwojowych Polski i ich uwarunkowań, zgoła inaczej i w innych kategoriach ocenianych przez robotników niż przez decydentów, nadawców czy ekspertów, postrzegania i oceniania przyczyn trudności gospodarczych, czynników decydujących o możliwościach dalszego rozwoju kraju, jak też atrakcyjności różnych modeli funkcjonowania życia gospodarczego.

Biorąc ponadto pod uwagę fakt niejednorodności i/lub wielobiegunowej polaryzacji poglądów w obrębie wyróżnionych grup badanych, nie można powiedzieć, że grupy te charakteryzują się określonymi sposobami postrzegania i typowymi dla nich obrazami świata zjawisk i procesów gospodarczych. Są to raczej "rozmyte" obrazy różniące się zarówno treścią, kompozycją, jak i wyrazistością rysunku. Ustalenia dokonane w wyniku badań upoważniają zatem do domniemywania, że świadomość ekonomiczna poszczególnych grup społeczno-zawodowych charakteryzuje się odmienną zawartością treści, strukturą i innym sposobem funkcjonowania. Oznacza to, że świat realnych zjawisk i procesów gospodarczych jest przez członków tych grup różnie postrzegany i różnie interpretowany.

3. Ocena środków masowego komunikowania oraz zakładowych środków przekazu jako źródeł informacji o reformie gospodarczej i Centralnym Planie Rocznym²

Najwyższą ocenę spośród wszystkich mediów uzyskała prasa /centralna i terenowa/, następnie telewizja i radio, najniższą zaś /szczególnie według robotników, pracowników dozoru technicznego i administracji zakładowej, a więc odbiorców przekazywanych treści/ zakładowe środki przekazu /tab. 1, 2/.

Znamienne, że hierarchia ocen poszczególnych mediów jest zbliżona we wszystkich badanych grupach osób. W odniesieniu do telewizji, radia i prasy średnie oceny oscylują w granicach 3,2-3,9 i nie różnicują tak wyraźnie badanych jak oceny wystawione zakładowym środkom przekazu. Wprawdzie średnie oceny decydentów, nadawców i ekspertów również w tym przypadku przyjmują wartości zbliżone do 3,5 /aczkolwiek dotyczą bardzo różnych zakładów/, jednakże wszyscy robotnicy, pracownicy dozoru i administracji zakładowej obniżają swoje oceny prawie o jeden stopień - aż do wartości 2,6. Zauważmy także, iż zdecydowana większość respondentów najczęściej wystawia oceny dostateczne i dobre /tab. 2/. Wyjątek stanowią robotnicy, którzy w tym przypadku wyjątkowo hojnie szafują ocenami niedostatecznymi, celują zaś w tym robotnicy Huty /37% wobec 13% wystawiających ocenę dostateczną, 7% - dobrą i 3% bardzo dobrą; pozostałych 40% nie chciało wystawić żadnej oceny argumentując to na ogół tym, że nie potrafią oceniać czegoś, czego w ogóle nie postrzegają/. Konsekwentnie odnotujemy jeszcze, że najmniej ocen niedostatecznych otrzymały zakładowe środki przekazu od decydentów /5%/.

Istotnym uzupełnieniem zarysowanych opinii respondentów są dane o najczęściej postrzeganych sposobach upowszechniania informacji o reformie i CPR na terenie tych zakładów /tab.3/.

2 ;

Zródła informacji o reformie gospodarczej i CPR /TV, PR, prasa centralna i terenowa oraz prasa zakładowa, biuletyny, broszury, radiowęzeł, gabloty, tablice informacyjne itp./ oceniająno według szkolnej skali.

Okazuje się, że do niewielkiej części robotników Huty informacje o reformie i CPR docierają niemal wyłącznie drogą służbową /dzięki kursom, naradom, szkoleniom i zebraniom partyjnym/, natomiast w ogóle nie uczestniczy w tym prasa zakładowa ani radiowęzeł zakładowy. Z kolei część robotników Stoczni czerpie informacje o reformie i CPR właśnie z radiowęzła i prasy zakładowej; korzysta z tych środków także część pracowników dozoru technicznego i administracji zakładowej. Układ danych zdradza ponadto, że robotnicy i pracownicy administracji raczej słuchają niż czytają, pracownicy dozoru zaś raczej czytają niż słuchają.

Dokładniejsze rozeznanie w sposobie postrzegania /i związane z tym oceny/ informacji o reformie gospodarczej i CPR przekazywanych przez telewizję, radio, prasę i na terenie zakładu pracy można uzyskać na podstawie odpowiedzi respondentów na pytanie, czy informacje te są wystarczające, jeżeli nie, czego w nich brakuje. Ich analiza wskazuje na powszechny brak większego zainteresowania wspomnianą problematyką wśród robotników/aczkolwiek w mniejszym stopniu odnosi się to do robotników Stoczni niż robotników Huty i innych, mniejszych zakładów/ oraz wśród pracowników dozoru technicznego i administracji zakładowej. Dotyczy to przede wszystkim audycji radiowych, następnie artykułów prasowych, zakładowych środków przekazu oraz w najmniejszym, aczkolwiek porównywalnym stopniu - telewizji /tab. 4/.

Robotnicy i pracownicy dozoru w porównaniu z innymi najwyżej /jako wystarczające/ oceniają informacje o reformie i CPR przekazywane przez telewizję, nieco gorzej - przez prasę centralną, jeszcze gorzej - przez radio, a najgorzej - przez własny zakład pracy. Wręcz odwrotnie proporcje te kształtują się wśród decydentów, nadawców i ekspertów. Uważają oni, że najbardziej wartościowe informacje o reformie i CPR przekazuje prasa /według decydentów także zakład pracy/, a najmniej wartościowe, o największych brakach - telewizja.

Wszystkim mediom zarzucano najczęściej ogólnikowość, niekonkretność, teoretyczny charakter informacji /tab.4/. Stosunkowo często wskazywano także na posługiwanie się niezrozumiałym, mało komunikatywnym językiem - dotyczy to głównie telewizji i radia. Przekazywanym informacjom zarzucano również tendencyjność,

jednostronność, brak przeciwstawnych opinii - zarówno w przypadku telewizji, radia, jak i prasy.

Najbardziej surowymi krytykami wszystkich środków masowego komunikowania są nadawcy i eksperci, natomiast najbardziej usatysfakcjonowani ich działalnością są decydenci, oni dostrzegają najmniej braków.

4. Znajomość i ocena głównych założeń reformy gospodarczej i Centralnego Planu Roczego

Uznając, że przemiany w naszym życiu gospodarczym są lub powinny być przede wszystkim konsekwencją wdrażania reformy gospodarczej oraz wykonania kolejnych centralnych planów rocznych, można przyjąć, iż znajomość zasad reformy i aktualnego CPR jest pożądanym elementem świadomości ekonomicznej społeczeństwa. Okazuje się jednak, że przede wszystkim wśród adresatów oddziaływań propagandowych, jakimi są m.in. robotnicy, jest ona nader skromna lub wręcz obca /tab. 5 i 7/. Zdecydowana większość robotników /74%/ z mniejszych zakładów i 60% z Huty i Stoczni deklaruje, że nie zna żadnych założeń reformy lub nie interesuje się tym /tab. 5/. W odniesieniu do CPR wartości te są jeszcze bardziej jednoznaczne - odpowiednio 96 i 86% robotników /tab.7/. Proszeni o wymienienie głównych założeń reformy robotnicy podają najczęściej "trzy razy S" /18%/, rzadziej - przy czym dotyczy to już wyłącznie robotników Huty i Stoczni - samorządność /10%/ i samofinansowanie /7%/. Podobnie też jedynie nieliczna grupa robotników Huty i Stoczni potrafi cokolwiek powiedzieć o CPR; wymieniają oni wzrost produkcji i dochodu narodowego /7%/ oraz przywrócenie równowagi rynkowej i zniesienie reglamentacji /5%/.

"Trzy razy S" jako główną zasadę reformy gospodarczej najczęściej wskazują także eksperci, decydenci i nadawcy /63, 61 i 55%/. Na drugim miejscu sytuują oni wprowadzanie mechanizmów rynkowych, konkurencji i rachunku ekonomicznego /odpowiednio 13,22 i 21% wskazań/, trzecim - decentralizację zarządzania i planowania /20, 16 i 15%/, czwartym - powiązanie płacy z pracą i poziomem produkcji /9, 17 i 15%/. Tak więc poza samorządnością, samodzielnością i samofinansowaniem decydenci i nadawcy najczęściej wskazują wprowadzanie mechanizmów rynkowych, natomiast eksperci - decentralizację zarządzania i planowania.

Główne założenia CPR to, zdaniem większości decydentów /69%/ oraz znacznej części nadawców i ekspertów /44 i 43%/, wzrost produkcji i dochodu narodowego, następnie przywrócenie równowagi rynkowej i zniesienie reglamentacji /44, 40 i 35%/, rozszerzenie wymiany międzynarodowej /18, 12 i 14%/, utrzymanie na obecnym poziomie dochodów ludności i konsumpcji /19, 9 i 9%/ oraz wzrost wydajności pracy /10, 11 i 8%/. Omawiane grupy osób różnią się natomiast znajomością takich założeń CPR, jak unowocześnienie gospodarki i uporządkowanie inwestycji /odpowiednio 24, 9 i 5%/ oraz poprawa efektywności rolnictwa i przetwórstwa spożywczego /8, 11 i 1%/. Różnice dotyczą także stopnia zainteresowania CPR - najmniejsze deklarują nadawcy /24%/, następnie eksperci /17%/ oraz decydenci /3%/.

Znajomość poszczególnych założeń reformy gospodarczej i CPR wśród pracowników dozoru technicznego i administracji zakładowej jest raczej mierna, aczkolwiek nieco większa niż wśród robotników; podobny jest też stopień zainteresowania tymi założeniami.

Największe szanse na urzeczywistnienie - zdaniem wszystkich badanych - ma postulowana w reformie gospodarczej zasada samofinansowania. Opinię taką deklaruje 29% ekspertów, 25% decydentów i 25% nadawców oraz 7-11% robotników /tab. 6/. Niewielka część robotników /8% z Huty i Stoczni oraz 5% z innych zakładów/ wierzy ponadto w możliwość urzeczywistnienia zasady samorządności przedsiębiorstw; pozostałe założenia reformy gospodarczej i CPR, jako w ogóle robotnikom nie znane lub znane bardzo słabo, uzyskują z ich strony nieistotną liczbę wskazań. Podobnie przedstawiają się odpowiedzi robotników na pytanie: które z założeń reformy gospodarczej, ich zdaniem, mają najmniejsze szanse realizacji /tab. 6/. Robotnicy z mniejszych zakładów nie są w stanie w ogóle ustosunkować się do tego pytania, natomiast w Hucie i Stoczni czyni to jedynie niewielka ich liczba: 8% wskazuje samorządność, 6% - samofinansowanie i 6% - samodzielność.

Pracownicy dozoru technicznego, dysponujący większą niż robotnicy wiedzą o reformie i CPR, wskazują jako najbardziej możliwe do urzeczywistnienia: zasadę samofinansowania /13%/, trzy razy "S" /11%/ i wprowadzenie mechanizmów rynkowych /8%/. Natomiast najmniej realne są, ich zdaniem, samorządność /11%/ oraz powiązanie płacy z pracą i poziomem produkcji /8%/.

Decydenci, nadawcy i eksperci podobnie widzą możliwość wprowadzenia w życie zasady samofinansowania, natomiast różnią się istotnie pod względem poglądów na realność innych założeń reformy i CPR: wprowadzenia mechanizmów rynkowych /odpowiednio 17, 6 i 12%/ , powiązania płacy z pracą i poziomem produkcji /11, 8 i 3%/ , wdrożenia wszystkich trzech "S" /17, 6 i 10%/ , a szczególnie zasady samodzielności /17, 21 i 14%/ . Tak samo różnicują ich opinie o tym, które z założeń reformy mają najmniejsze szanse realizacji. Dla decydentów najbardziej nierealne są: samorządność /21%/ , samodzielność /18%/ , dla nadawców - samodzielność /29%/ i samorządność /15%/ , dla ekspertów zaś - samodzielność /17%/ , samorządność /15%/ oraz decentralizacja zarządzania i planowania /13%/ .

Jeszcze bardziej skomplikowaną mozaikę tworzą formułowane przez decydentów, nadawców i ekspertów oceny szans realizacji założeń CPR: największe przypisują wzrostowi produkcji i dochodu narodowego /52, 30 i 27% wykazujących jakąkolwiek znajomość założeń/ oraz przywróceniu równowagi rynkowej /26, 14 i 19%/ , najmniejsze natomiast - przywróceniu równowagi rynkowej /15, 21 i 23%/ oraz unowocześnieniu gospodarki i uporządkowaniu inwestycji /21, 9 i 10%/ .

5. Ocena aktualnych możliwości rozwoju gospodarczego Polski

Ocena perspektyw rozwoju gospodarczego Polski w świetle przemian, jakie dokonały się w okresie ostatnich trzech lat, jest ogromnie zróżnicowana /tab. 8/. Wśród robotników dominuje przeświadczenie /30%/ , że na ich podstawie nie można żywić nadziei na rychłą poprawę sytuacji gospodarczej kraju bądź że mają charakter pozorny. Nie mniej liczną grupę stanowią ci, którzy w tych przemianach widzą pogorszenie możliwości rozwojowych gospodarki kraju. Najmniej robotników /15-19%/ ocenia pozytywnie trzyletni proces przemian w naszym życiu gospodarczym. Opinie robotników na temat perspektyw rozwoju gospodarczego Polski nie są jednolite. Najbardziej krytyczne /i być może właśnie dlatego zarazem najbardziej spolaryzowane/ wyrażają robotnicy małych zakładów przemysłowych Łodzi i Bielska-Białej. Natomiast wypowiedzi

robotników Stoczni poniekąd rozmiągają się z postawionym im pytaniem, ponieważ najbardziej przeciwstawiają się ukrytej w nim sugestii o dokonujących się w życiu gospodarczym przemianach - ich opinie są też w najmniejszym stopniu spolaryzowane.

Pracownicy administracji nie różnią się istotnie pod omawianym względem od robotników, podobnie pracownicy dozoru technicznego, wśród nich jednak więcej jest osób formułujących oceny pozytywne /26% wobec 15-19% robotników/.

Nieporównanie bardziej zróżnicowane są oceny perspektyw rozwoju gospodarczego Polski zawarte w wypowiedziach decydentów, nadawców i ekspertów.

Najbardziej odbiegają od opinii robotników, stanowiąc niejako ich odwrotność, opinie decydentów - funkcjonariuszy partyjnych i administracji państwowej oraz dyrektorów przedsiębiorstw, odpowiedzialnych za problematykę ekonomiczną. W tej grupie najwięcej osób /41%/ pozytywnie ocenia trendy rozwojowe polskiej gospodarki. Jest to zarazem kategoria społeczna, której poglądy, chociaż także częściowo spolaryzowane, charakteryzują się najmniejszym rozproszeniem.

Nadawcy, dla odmiany, charakteryzują się największym zróżnicowaniem opinii - każda z wyróżnionych ocen ma wśród nich liczącą się grupę zwolenników.

Opinie ekspertów o perspektywach rozwoju naszej gospodarki są najbardziej spolaryzowane, najwięcej bowiem zwolenników zyskują oceny krańcowe /29% ocen pozytywnych, 36% negatywnych/.

Na uwagę zasługuje jeszcze jedna, istotnie różnicująca badanych cecha ich wypowiedzi. Robotnicy i pracownicy dozoru technicznego podają na ogół oceny jednoznaczne /pogorszyło się zdecydowanie, nic się nie zmieniło, zmieniło się korzystnie, poprawiło się/, natomiast w wypowiedziach pozostałych grup osób, zwłaszcza nadawców, pojawiają się rozmaite wątpliwości, wahania, zastrzeżenia/ "Będzie lepiej, jeżeli ...", "Jeżeli ... to może być jeszcze gorzej" itp./.

Można zasadnie domniemywać, że zawarta w wypowiedziach respondentów ocena przemian, jakie nastąpiły w ciągu ostatnich trzech lat, i uwarunkowanych nimi perspektyw rozwojowych pozostaje w ścisłym związku z ich poglądami na przyczyny, które doprowadziły do obecnej, trudnej sytuacji kraju oraz z czynnikami, od których przede wszystkim zależy rozwój gospodarczy Polski.

Wszystkie badane grupy osób zgodnie wskazują, że główne przyczyny naszych obecnych trudności gospodarczych to niesprawność systemu zarządzania gospodarką /podkreślają to zwłaszcza nadawcy, eksperci i pracownicy dozoru/, błędy byłego kierownictwa partyjno-państwowego /co akcentują szczególnie robotnicy, pracownicy dozoru i eksperci/ oraz - zapewne spowodowane owymi błędami - nadmierne zadłużenie zagraniczne /tab. 9/. Zdaniem części decydentów, nadawców i ekspertów, przyczyną trudności są także wrodzone cechy charakteru Polaków. Natomiast bardzo nieliczna grupa respondentów wymienia działalność "Solidarności", wprowadzenie stanu wojennego czy sankcje ekonomiczne USA, mimo że różne ośrodki propagandowe w tym właśnie upatrują przyczynę niepomyślniej sytuacji gospodarczej kraju.

W opinii wszystkich respondentów o rozwoju gospodarczym Polski decydują następujące czynniki: polepszenie wydajności, jakości, dyscypliny i organizacji pracy /podkreślają to zwłaszcza robotnicy zatrudnieni w mniejszych zakładach, pracownicy dozoru i decydenci; poprawa organizacji i zarządzania gospodarką; lepsze wykorzystanie potencjału kraju /surowce, nauka, kadry/ i intensyfikowanie wymiany międzynarodowej /tab. 10/. Zwraca również uwagę fakt, że wszystkie grupy respondentów przypisują rozwojowi rolnictwa minimalne znaczenie.

Badani respondenci różnią się natomiast w poglądach na rolę nowych technologii oraz modernizacji i automatyzacji produkcji w rozwoju gospodarczym kraju - robotnicy przypisują im minimalne znaczenie, decydenci, nadawcy i eksperci - większe. Podobnie nisko robotnicy oceniają znaczenie wdrażania reformy z Huty i Stoczni - 5%, z innych zakładów 2%, większe nadzieje wiążą z tym eksperci, nadawcy i decydenci /20, 15 i 14%/.

Ważnym kryterium oceny sytuacji gospodarczej kraju są preferencje respondentów dotyczące różnych modeli życia gospodarczego /tab.11/. Pod tym względem najbardziej zgodni są eksperci, decydenci i nadawcy - zdecydowana ich większość /78, 68 i 67%/ uznaje, że życie gospodarcze powinno być równocześnie centralnie planowane i samoistnie regulowane przez rynek. Pogląd taki podziela również połowa pracowników dozoru technicznego i administracji zakładowej. Opinie robotników na ten temat są już mocniej zróżnicowane, mimo że wspomniany model życia gospodarczego jest najbardziej przez nich preferowany /35-39%. Pozostałe modele mają wśród nich również liczące się grupy zwolenników, przy czym robotnicy Huty /22%/ opowiadają się raczej za centralnym planowaniem, robotnicy Stoczni /31%/- za powierzeniem decyzji gospodarczych samorządom pracowniczym, natomiast robotnicy mniejszych zakładów, pracownicy dozoru i administracji /26, 23 i 25%/ - za wolną, naturalną grą sił rynkowych. Znamienne, że ten ostatni model jest preferowany również przez znaczną część decydentów, nadawców i ekspertów /18, 17 i 12%/.

6. Podsumowanie

Przeprowadzona konfrontacja wiedzy i opinii o wybranych zjawiskach i procesach gospodarczych z postrzeganiem informacji na ten temat w środkach masowego komunikowania przez głównych adresatów oddziaływań edukacyjno-propagandowych /jakimi są m.in. robotnicy/ oraz reprezentantów innych grup społeczno-zawodowych /decydenci, nadawcy, eksperci/ pozwala domniemywać, że:

1/ upowszechniana przez poszczególne media problematyka ekonomiczna nie jest w ogóle postrzegana przez ogromną większość głównych adresatów tych oddziaływań,

2/ te informacje natomiast, które są postrzegane przez nie-liczną część adresatów, są przez nich nisko oceniane i traktowane raczej jako bezsilne zaklęcia i/lub propagandowe frazesy niż realny program.

Przyczyn tego stanu rzeczy należy chyba szukać w odmiennym sposobie postrzegania świata zjawisk i procesów gospodarczych przez poszczególne grupy społeczno-zawodowe, jak też w obrębie

tych grup. Powoduje to prawdopodobnie istotne rozmiłanie się przekazywanych przez nadawców treści i propagandowej argumentacji z obrazem świata odbiorców i ich oczekiwaniami, niepokojami, pytaniami. Sytuację tę pogłębia zróżnicowanie, rozproszenie, niespójność i powierzchowny charakter wiedzy ekonomicznej wśród tych grup społeczno-zawodowych, które w różny sposób uczestniczą w kształtowaniu świadomości ekonomicznej społeczeństwa.

Przeprowadzona analiza wskazuje także na konieczność podjęcia szerszych badań nad stanem świadomości ekonomicznej społeczeństwa. Wyniki takich badań okazują się bowiem niezbędne dla właściwego zaprogramowania i efektywnego przeprowadzenia jakichkolwiek oddziaływań w tym zakresie.

Tabela 1. Średnie oceny /w szkolnej skali 2,3,4,5/ informacji o reformie gospodarczej i CPR w TVP, PR, prasie i zakładzie pracy

Źródła informacji	Średnia ocena									
	H	S	I	DT	A	D	N	E		
TVP	3,56	3,64	3,45	3,25	3,33	3,73	3,17	3,45		
Radio	3,50	3,46	2,97	3,19	3,42	3,67	3,50	3,27		
Prasa	3,66	3,63	3,54	3,65	3,53	3,96	3,78	3,68		
Zakład pracy	2,60	2,88	2,67	2,73	2,69	3,76	3,34	3,52		

H - Robotnicy bezpośrednio i pośrednio produkcyjni Huty im. Lenina
 S - Robotnicy bezpośrednio i pośrednio produkcyjni Stoczni im. Lenina
 I - Robotnicy bezpośrednio i pośrednio produkcyjni zakładów w Łodzi i Bielsku-Białej
 DT - Pracownicy dozoru technicznego Huty i Stoczni
 A - Pracownicy administracji zakładowej Huty i Stoczni
 D - Decydenci. N - Nadawcy E - Eksperci

Tabela 2. Oceny informacji o reformie gospodarczej i CPR w TVP, PR, prasie i zakładzie pracy
/w szkolnej skali 2, 3, 4, 5/

Źródła informacji	Oceny lb.	H	S	I	DT	A	D	N	E
TVP	2	5,5	8,1	2,1	11,5	5,0	5,1	15,5	11,6
	3	25,3	17,1	22,1	32,8	37,5	34,7	51,2	41,9
	4	24,2	20,7	21,1	23,0	22,5	48,0	20,2	25,6
	5	8,8	12,6	1,1	3,3	2,5	9,2	6,0	7,0
			4,4	7,2	2,1	11,5	5,0	41,1	3,6
Radio	2	23,1	13,5	22,1	37,7	20,0	34,7	35,7	37,2
	3	24,2	13,5	11,6	11,5	20,0	35,7	36,9	20,9
	4	4,4	6,3	1,1	6,6	2,5	6,1	3,6	2,3
	5	4,4	7,2	3,2	1,6	2,5	1,0	1,2	4,7
			18,7	12,6	17,9	27,9	30,0	15,3	27,4
Prasa	2	25,3	26,1	18,9	34,4	35,0	65,3	56,0	54,7
	3	7,7	9,0	4,2	6,6	2,5	14,3	9,5	7,0
	4	37,4	25,2	25,3	29,5	27,8	5,1	21,4	10,5
	5	13,2	14,4	16,8	27,9	32,5	24,5	28,6	26,7
			6,6	11,7	2,1	11,5	2,5	52,0	26,2
Zakład pracy	2	3,3	3,6	1,1	0,0	2,5	12,2	13,1	10,5
	3	3,3	3,6	1,1	0,0	2,5	12,2	13,1	10,5
	4	3,3	3,6	1,1	0,0	2,5	12,2	13,1	10,5
	5	3,3	3,6	1,1	0,0	2,5	12,2	13,1	10,5
			3,3	3,6	1,1	0,0	2,5	12,2	13,1

Tabela 3. Najczęściej postrzegane przez respondentów sposoby upowszechniania informacji o reformie gospodarczej i CPR na terenie zakładu pracy

Sposób upowszechniania informacji	w procentach						
	H	S	I	DT	A	D	
Biuletyny i prasa zakładowa	0,0	5,4	2,1	13,1	5,0	6,1	
Radiowęzeł zakładowy	1,1	16,2	7,4	6,6	30,0	6,1	
Kursy, narady, szkolenia, zebrania partyjne	18,7	6,3	4,2	11,5	10,0	1,0	
Broszury, wydawnictwa oświatowe i specja-listyczne	0,0	0,0	0,0	1,6	2,5	33,7	
Tablice ogłoszeń, gabloty	0,0	0,0	3,2	0,0	0,0	33,7	
Przepisy, akty prawne i normatywne	0,0	0,0	2,1	1,6	2,5	0,0	
Czasopisma, prasa centralna i terenowa w klubie, świetlicy itp.	0,0	0,9	0,0	0,0	0,0	19,4	
Droga służbowa - dyrektwy kierownictwa	4,4	4,5	6,3	1,6	5,0	14,3	
Informacje takie na terenie zakładu pracy w ogóle do mnie nie docierają	67,0	64,9	73,7	65,6	57,5	42,9	

Tabela 4. Ogólna ocena informacji o reformie gospodarczej i CPR w TVP, PR, prasie i zakładzie pracy w aspekcie: są wystarczające - mają braki w procentach

Zródła informacji	Ocena informacji	H	S	I	DT	A	D	N	E
TVP	Wystarczające, wyczerpujące, dobre	11,0	25,2	10,5	19,7	5,0	27,6	11,9	17,4
	Mają braki	39,6	23,4	32,2	45,8	32,5	64,3	71,4	57,0
	- zbyt ogólnikowe, teoretyczne, niekonkretne	18,7	4,5	18,5	31,1	10,0	42,9	29,8	32,6
	- mało komunikatywny, niezrozumiały język przekazu	13,2	8,1	9,5	4,9	17,5	9,2	10,7	5,8
	- jednostronne, tendencyjne, brak przeciwnych opinii	6,6	9,0	2,1	8,2	0,0	6,1	23,8	9,3
	- przekaz nieatrakcyjny, nudny, nieciekaw	1,1	1,8	2,1	1,6	5,0	6,1	7,1	9,3
	Nie oglądam, nie słucham, nie interesuje mnie to	45,1	24,3	48,4	29,5	52,5	51,0	3,6	11,6
PR	Wystarczające, wyczerpujące, dobre	4,4	14,4	8,4	16,4	10,0	21,4	16,7	7,0
	Mają braki	26,4	13,5	17,9	29,5	12,5	38,8	48,8	43,1
	- zbyt ogólnikowe, teoretyczne, niekonkretne	9,9	4,5	10,5	19,7	2,5	25,5	17,9	23,3
	- mało komunikatywny, niezrozumiały język przekazu	8,8	3,6	6,3	3,3	7,5	4,1	7,1	7,0
	- jednostronne, tendencyjne, brak przeciwnych opinii	6,6	3,6	0,0	4,9	0,0	3,1	20,2	8,1
	- przekaz nieatrakcyjny, nudny, nieciekaw	1,1	1,8	1,1	1,6	2,5	6,1	3,6	4,7
	Nie słucham, nie interesuje mnie to	60,4	35,1	60,0	47,5	65,0	35,7	13,1	23,3

cd. Tabeli 4

Zródła informacji	Ocena informacji	H	S	I	DT	A	D	N	E
Prasa	Wystarczające, wyczerpujące, dobre	12,1	26,1	12,6	27,9	7,5	49,0	35,7	26,7
	Mają braki	26,4	13,5	25,3	32,7	35,0	43,8	47,7	52,4
	- zbyt ogólnikowe, teoretyczne, niekonkretne	11,0	3,6	12,6	18,0	15,0	22,4	15,5	32,6
	- mało komunikatywny, niezrozumiały język przekazu	7,7	4,5	8,4	4,9	10,0	8,2	9,5	4,7
	- jednostronne, tendencyjne, brak przeciwstawnych opinii	7,7	3,6	3,2	8,2	7,5	7,1	17,9	8,1
- przekaz nieatrakcyjny, nudny, nieciekaw	0,0	1,8	1,1	1,6	2,5	6,1	4,8	7,0	
	Nie czytam, nie interesuje mnie to	49,5	30,6	50,5	32,8	47,5	5,1	1,2	9,3
Zakład pracy	Wystarczające, wyczerpujące, dobre	6,6	12,6	3,2	16,4	2,5	49,0	28,6	26,7
	Mają braki	24,2	18,9	29,5	29,5	30,0	28,6	22,7	23,3
	- zbyt ogólnikowe, teoretyczne, niekonkretne	17,6	14,4	23,2	16,4	20,0	23,5	10,7	14,0
	- mało komunikatywny, niezrozumiały język przekazu	1,1	2,7	4,2	4,9	5,0	1,0	2,4	2,3
	- jednostronne, tendencyjne, brak przeciwstawnych opinii	5,5	0,9	0,0	6,6	0,0	3,1	6,0	7,0
	- przekaz nieatrakcyjny, nudny, nieciekaw	0,0	0,9	2,1	1,6	5,0	1,0	3,6	0,0
	Nie czytam, nie oglądam, nie słucham, nie interesuje mnie to	48,4	34,2	49,5	42,6	45,0	7,1	8,3	9,3

Tabela 5. Główne założenia wprowadzanej obecnie reformy gospodarczej najczęściej wymieniane przez respondentów

Główne założenia reformy	w procentach						
	H+S	I	DT	A	D	N	E
Trzy razy "S"	17,8	17,9	37,7	40,0	61,2	54,8	62,8
Samorządność	9,9	2,1	4,9	2,5	10,2	10,7	5,8
Samodzielność	4,5	1,1	6,6	5,0	16,3	19,0	11,6
Samofinansowanie	7,4	3,2	4,9	5,0	8,2	14,3	7,0
Powiązanie płacy z pracą i poziomem produkcji	4,5	1,1	11,5	5,0	17,3	15,5	9,3
Decentralizacja zarządzania i planowania	2,0	0,0	4,9	0,0	16,3	15,5	19,8
Wprowadzenie mechanizmów rynkowych, konkurencji, rachunku ekonomicznego	2,5	2,1	11,5	2,5	22,4	21,4	12,8
Ustawa o przedsiębiorstwie i samorządzie pracowniczym	0,0	0,0	9,8	0,0	5,1	1,2	4,7
Proekspertowy profil gospodarki	0,5	0,0	0,0	0,0	1,0	6,0	2,3
Nie znam założeń							
Nie interesuję się tym	60,4	73,7	41,0	40,0	2,0	4,8	3,5

Tabela 6. Ocena szans realizacji założeń reformy gospodarczej przez respondentów

w procentach

Założenia	H+S		I		DT		A		D		N		E	
	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b
Trzy razy "S	2,5	2,0	3,2	2,1	11,5	1,6	7,5	7,5	17,3	6,1	6,0	6,0	10,5	8,1
Samorządność	7,9	7,9	5,3	2,1	3,3	11,5	5,0	10,0	12,2	21,4	15,5	15,5	10,5	14,8
Samodzielność	3,0	5,9	2,1	3,2	0,0	6,6	5,0	5,0	17,3	18,4	21,4	28,6	14,0	17,4
Samofinansowanie	10,9	6,4	7,4	0,0	13,1	1,6	10,0	2,5	25,5	8,2	25,0	10,7	29,1	8,1
Powiązanie pracy z płacą i poziomem produkcji	3,0	0,5	2,1	0,0	4,9	8,2	2,5	5,0	11,2	5,1	8,3	3,6	3,5	1,2
Decentralizacja zarządzania i planowania	1,0	0,0	0,0	0,0	1,6	1,6	0,0	0,0	5,1	3,1	6,0	3,6	5,8	12,8
Wprowadzenie mechanizmów rynkowych, konkurencji, rachunku ekonomicznego	2,5	1,0	0,0	0,0	8,2	3,3	0,0	0,0	17,3	7,1	6,0	7,1	11,6	5,8
Ustawa o przedsiębiorstwie i samorządzie pracowniczym	0,0	1,0	0,0	0,0	6,6	3,3	2,5	0,0	4,1	1,0	0,0	0,0	2,3	1,2
Proekspertowy profil gospodarki	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,5	0,0	1,0	0,0	1,2	0,0	0,0	1,2

a - założenia mające największe szanse realizacji. b - założenia mające najmniejsze szanse realizacji.

Tabela 7. Główne założenia Centralnego Planu Roczego najczęściej wymieniane przez respondentów

Założenia CPR	w procentach						
	H+S	I	DT	A	D	N	E
Wzrost produkcji i dochodu narodowego	6,9	4,2	13,1	12,5	69,4	44,0	43,0
Przywrócenie równowagi rynkowej, zniesienie reglamentacji	5,0	1,1	3,3	2,5	43,9	40,5	34,9
Utrzymanie obecnego realnego poziomu dochodów i konsumpcji	1,0	0,0	1,6	0,0	19,4	9,5	9,3
Wzrost eksportu i wymiany zagranicznej	2,0	0,0	6,6	2,5	18,4	11,9	14,0
Wzrost wydajności pracy	1,0	0,0	4,9	2,5	10,2	10,7	8,1
Unowocześnienie gospodarki, uporządkowanie inwestycji	2,0	1,1	9,8	2,5	24,5	9,5	4,7
Poprawa efektywności rolnictwa i przetwórstwa produktów żywnościowych	2,5	0,0	4,9	0,0	8,2	10,7	1,2
Nie interesuję się tym	85,6	95,8	73,8	82,5	3,1	23,8	17,4

Tabela 8. Ocena zmian możliwości rozwoju gospodarczego Polski w okresie ostatnich trzech lat

Ocena zmian	w procentach									
	H	S	I	DT	A	D	N	E		
Korzystne, pozytywne, poprawiły się	15,4	18,0	19,0	26,2	17,5	40,9	26,2	29,1		
Pojawiła się nadzieja, że będzie lepiej, jeżeli...	13,2	16,2	5,3	11,5	20,0	20,4	26,2	15,1		
Nic się nie zmieniło, jest nijako	31,9	38,7	24,3	34,5	37,5	11,2	16,7	16,3		
Może być gorzej, jeżeli...	1,1	8,1	4,2	0,0	2,5	2,0	7,1	3,5		
Pogorszyły się zdecydowanie	27,5	11,7	43,2	27,9	15,0	22,5	20,3	36,1		

Tabela 9. Postrzegane przez respondentów przyczyny obecnych trudności gospodarczych Polski

w procentach

Przyczyny	H	S	I	DT	A	D	N	E
Ogólnościowy kryzys	3,3	0,9	1,1	3,3	7,5	4,1	0,0	0,0
Nadmierne zadłużenie zagraniczne	24,2	22,5	23,2	19,7	17,5	19,4	17,9	10,5
Błędy byłego kierownictwa partyjno-państwowego	29,7	30,6	31,6	29,5	17,5	25,5	20,2	29,1
Sankcje ekonomiczne USA	2,2	2,7	2,1	1,6	0,0	3,1	2,4	0,0
Wrodzone cechy charakteru Polaków	3,3	4,5	1,1	1,6	5,0	12,2	8,3	7,0
Działalność "Solidarności"	2,2	0,9	0,0	0,0	0,0	3,1	0,0	2,3
Aktualna polityka ekonomiczna władz	8,8	4,5	6,3	6,6	10,0	2,0	3,6	3,5
Wprowadzenie stanu wojennego	3,3	3,6	2,1	0,0	2,5	0,0	1,2	0,0
System zarządzania gospodarką	23,1	27,9	31,6	36,1	37,5	28,6	38,1	37,2

Tabela 10. Czynniki decydujące o rozwoju gospodarczym Polski najczęściej wskazywane przez respondentów

w procentach

Czynniki	H+S	I	DT	A	D	N	E
Poprawa wydajności i jakości pracy, dyscypliny, organizacji i rzetelności pracy	55,4	72,6	62,3	40,0	59,2	39,3	41,9
Poprawa organizacji i zarządzania gospodarką	41,1	40,0	45,9	40,0	41,8	29,8	47,7
Konsekwentne wdrażanie wszystkich zasad reformy gospodarczej	5,4	2,1	14,8	2,5	14,3	15,5	20,9
Rozwój techniki, modernizacja i automatyzacja produkcji, nowe technologie	4,0	2,1	3,3	7,5	15,3	9,5	10,5
Wykorzystanie potencjału kraju /surowce, nauka, ekonomia, kadry/	20,3	14,7	18,0	15,0	25,3	13,1	15,1
Korzystny handel zagraniczny i kooperacja międzynarodowa	10,4	16,8	9,8	12,5	16,3	22,6	20,9
Rozwój rolnictwa	2,5	1,1	1,6	0,0	5,1	2,4	1,2
Ogólna, wewnętrzna sytuacja społeczno-polityczna	14,9	5,3	11,5	5,0	14,3	16,7	5,8
Równowaga i stabilizacja rynkowa, zahamowanie inflacji	4,0	1,1	0,0	2,5	7,1	6,0	8,1
Motywacyjny system płac, właściwe relacje między płacą a pracą	2,5	2,1	0,0	5,0	5,1	2,4	4,7

Tabela 11. Preferowane przez respondentów modele życia gospodarczego

w procentach

Modele	H	S	I	DT	A	D	N	E
<p>Życie gospodarcze powinno być:</p> <ul style="list-style-type: none"> - centralnie planowane i odpowiednio koordynowane przez rząd - regulowane przez rynek, wolną, naturalną grę sił na rynku - rezultatem niezależnych decyzji podejmowanych przez samorządy pracownicze przedsiębiorstw - równocześnie centralnie planowane i regulowane przez rynek 	22,0 17,6 16,5 37,4	18,9 14,4 31,5 35,1	16,4 26,3 21,1 38,9	16,4 23,0 8,2 50,8	12,5 25,0 10,0 45,0	9,2 18,4 1,0 68,4	2,4 16,7 8,3 66,7	3,5 11,6 1,2 77,9